

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 3, July.-Dec 2018, PP 21- 32

پارکھ

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب

لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)

جولائی - دسمبر 2018ء، مسلسل شمارہ 6

☆ ڈاکٹر امجد علی بھٹی

بابا گورو نانک دے کلام و بیچ انسان دوستی**Abstract**

Sikhism, founded by Baba Guru Nanak, is based on his teachings. His voice was a voice of compassion and a plea for peace and unity during a time of widespread communal hatred. Wherever he traveled, he spoke out against what appeared to him as empty or harmful religious rituals such as idol worship, the caste system, and the sacrifice of widows. He taught a strict monotheism along with the brotherhood of humanity. Guru Nanak, who is often described as a humanist, taught a message of love. It has been said that he saw God in humanism and that, in a true sense, his religion was humanism. His view was of a universal God common to all humankind, not limited to any religion, nation, race, creed, color, or gender. Human rights and social justice form a cornerstone

of Sikh belief, and Sikh history features many examples of Sikh Gurus.

سکھ مت ہندوستان دی دھرتی وچوں پھٹن والے مذہباں وچوں اک ذکر یوگ مذہب ہے۔ معاشرے اُپر ڈونگھی نظر رکھن والے اپنے طور تے معاشرے دی اصلاح دی ذمے داری نبھاندے آئے نیں۔ مسلمان صوفیاں توں دکھ راماوند (1470ء-1400ء)، چے تنیہ (1534ء-1486ء)، کبیر داس (1518ء-1440ء)، تلسی داس (1583ء-1623ء)، میراں بھائی (1547ء-1498ء) تے دلہ (1531ء-1479ء) ورگے اصلاح پسنداں ذہناں دی مذہبی آلودگی اپنے ڈھنگ نال دور کرن دی کوشش کیتی۔ حالانکہ اوہناں بھگتی تحریک راہیں روزمرہ حیاتی وچ تبدیلی لیاون دی گل تے کیتی پراوہناں دامقصد اعلیٰ مذہبی طبقتیاں (پنڈت تے مُلا) دے شکنجے توں نجات تے شرک ورگیاں برائیاں توں عوام نوں ہٹکنا سی۔

”انج بھگتاں دا دھیان صبر، شکر، آون والی حیاتی وچ نجات، بت پرستی تے

کثرت پرستی تک محدود رہیا“ (1)

نتیجہ ایہ پئی اوہ مذہبی تے سماجی جھگڑیاں توں اُتانہہ اُٹھ کے ویکھنا بھل گئے۔ کیوں جے بھگتاں لوکائی دی سماجی حالت نوں ٹھیک کرن دانہ سوچیا، انج اوہناں دا احتجاج لوکائی نوں کسے اک پلیٹ فارم تے کھٹانہ کر سکیا۔ حالانکہ ہندوستانی سماج وچ اوہناں دیاں لڑیاں تے فرقے تھاں تھاں کھلے ہوئے سن پراوہ ہندوستانی سماج وچ کوئی پکا تھاں ٹکانہ نہ بنا سکے۔ اوہ لوکائی وچ نواں قومی شعور پیدا نہ کر سکے، جتھے اعلیٰ تے ادنیٰ کٹھے بہہ سکدے ہوں۔

پندرھویں صدی عیسوی تک بیرونی حملہ آوراں دے حملیاں انسانیت نوں پھٹڑ تے پریشان حال بنایا۔ لوکائی اپنے اپنے مذہباں دے مڈھلے وچاراں نوں بھل کے توہم پرستی وچ پناہ لہمن لگی۔ اک دو جے دے عقیدے نوں جھوٹا کہنا تے آپسی خون خرابے وچ جُٹے رہنا عوام دا روزانہ دا ورتاراسی۔ انسانیت دیاں اُچیاں قدراں، سچائی، خیر تے بھلیائی گزرے ویلے دیاں گلاں جاپن لگیاں۔ مسلمان تے اک پاسے ہندو وی بے شمار فرقیات وچ ونڈے ہوئے سن سگوں خدا نوں بھلی بیٹھے سن۔ اچھے حالات وچ سکھ مت دے بانی گورو نانک جی دا جنم ہويا۔ اوہ 1469ء وچ ضلع شیخوپورہ (پاکستانی پنجاب) دے پنڈت لونڈی وچ جے۔ گورو نانک ہوراں دی پھٹڑ روح نوں حقیقت تے سچائی دی تلاش سی۔ اوہناں نوں ایہ

سچائی نہ ملا واں کولوں لہجی تے نہ ای باہناں کولوں اوہد اتھوہ پتہ لگ سکیا۔

”گورو نانک پرچلت اخلاقی ضابطیاں تے اخلاقی قدراں دی بھیڑی حالت

توں دل کھٹا کر بیٹھے۔ اوہناں اوس ویلے دی سیاست، معاشرت تے سماج دا

ڈونگھی نظرے مشاہدہ کیتا تے اوہناں دے ایہو مشاہدات سکھ مذہب دی

بنیاد بنے۔“ (2)

بابا جی گورو نانک ہوراں اپنے وچاراں دی بنیاد سب مذہباں دیاں چنگیاں گلاں اُپر رکھی۔ ہولی ہولی سکھ مت

اک وکھرا مذہب بن گیا۔ انسان دوست تے انسانیت پسند ہون ناطے بابا جی ہندوستان دے روایتی انداز دے سادھو

نہیں سن۔ اوہناں اپنی حیاتی دا اُہتا ویلا اک گھریلو انسان وانگ گزاریا تے سچ دی بھال توں بعد جدوں گھرواپس پر تے

تے پہاڑاں یاں جنگلاں دی تھاں اپنا ٹھکانہ لوکاائی وچ کرتار پور دی گہما گہمی نوں بنایا۔ گناہ گاراں دے نجات دہندہ تے

معصوماں دے محافظ ہون دی تھاں اوہناں عام انساناں دی اصلاح دا بیڑا چکیا۔ گورو نانک اک حساس بندے وانگ

اوہناں شیواں و لوں مونہہ موڑ کے نہیں لنگھ سکدے سن جہناں نوں اوس ویلے دیاں اخلاقی، سماجی تے سیاسی قدراں نے زوال

پذیر کیتا ہو یا سی۔ اوہ سچ دی بھال وچ تھاں تھاں گھمے پھرے تے اڈواڈ مذہباں دے مذہبی اکٹھاں وچ رلت کیتی۔ اوہناں

ہندوواں دیاں مذہبی کتاباں وید، سمرتی، شاستر تے پُراناں دا مطالعہ کیتا تے مسلماناں دے قرآن اُپروی سوچ وچا رکیتی۔

”آخر کار جدوں اوہناں حقیقت پائی تے اپنی کوشش وچ کامیاب ہوئے تے

اک نویں مذہب ”سکھ مت“ دی بنیاد رکھی۔“ (3)

اوہناں ہندوواں تے مسلماناں دیاں فرسودہ رسماں رواجوں دی سختی نال بند یا کیتی تے اخلاقی انسانی ہستی دا تصور

پیش کیتا۔ اوہ سماجی انقلاب دے پرچارک سن، ایس لئی اوہناں تعصب توں پاک سماجی نظریاں دی تعلیم دتی۔ اوہناں دے

فلسفے موجب مثالی انسان بے خوف تے اخلاقی ہستی اے۔ بابا جی دا آدرش انسان ذات پات تے رنگ نسل دے فرق

توں اُتار نہیہ ہو کے سوچدا اے۔ اوہ میری میری دا خیال تے دنیاوی لو بھلا لچ دلوں کڈھ دیندا اے۔

نام رتے تیر تھ سے نزل دُکھ ہوئے میل چُکنا

نانک تن کے چرن پکھائے جناں گر مکھ ساچا بھائی (4)

جویں زوال پذیر معاشریاں وچ ہوندا آیا اے، انسان اپنیاں تخلیقی صلاحیتاں گواہندا اے۔ اوہدے ذہن اُپر رسماں رواجاں دا پہرہ لگ جاندا اے جہدے کارن اوہ چلدی پھر دی مشین بن جاندا اے۔ ظاہری رسماں دی پابندی نے ہندو تے مسلمان دوہاں نوں اخلاقی پسماندگی وچ ڈوب دتا۔ باباجی گورو نانک ہوراں ہندوواں تے مسلماناں دی سماجی تے مذہبی حالت دا نقشہ اپنے کلام راہیں انج لکھیا اے:

کہہ نانک سچ دھیائی اے
 سچ ہووے تا سچ پائی اے (5)
 اوہناں دی سماجی جدوجہد تے سکھ مت دے مڈھ بارے محمد لطیف لکھدے نیں:

“He viewed with disfavour the intolerance of the Musalmans towards the Hindus, and the precepts of his religion inculcated peace to all mankind, brotherly love to one another, and living virtuously and harmoniously”. (6)

بھگتاں تے صوفیاں وانگ باباجی گورو نانک نے رب نال محبت نوں انسان دا مڈھلا مقصد قرار دتا۔
 ”اوہناں ذات پات تے ظاہری رسماں رواجاں دی مخالفت کیتی۔ سماج دیاں بیماریاں تے غلطیاں دا احساس تے اوہناں نوں دور کرن دی فکر اوہناں دے وجدان دا اک لازمی حصہ سی۔“ (7)

انج

”گورو نانک ہوراں دے قائم کردہ مذہبی فرقے دی بنیاد دو اصولاں خدا دی وحدانیت تے انسانی بھائی چارہ اُپر اُساری گئی۔“ (8)

اپنے وچاراں وچ اوہناں ذات پات، چھوت چھات تے سماجی نابرابری نوں غیر انسانی قرار دتا۔ اڈواڈ ذاتاں لئی مختلف دھرماں دے تصور نوں جھوٹھا کہیا۔ اوہناں ہر اک لئی واحد مذہب دی تعلیم دتی۔ اوہ مذہب سی ’انسانیت‘ ذاتاں

تے فرقیوں وچ ونڈے ہندوستان دے سماج لئی برابری تے مساوات دا ایہ سبق یقیناً انقلاب بھریا سی۔ اوہناں اک مسلمان حاکم نوں غیر مسلم رعایا تے اک اچھوت نوں اک مقدس براہمن دے برابر درجہ دتا۔ اوہناں اپنی گل ایہتھوں شروع کیتی کہ ایہ ذات پات دی تفریق انساناں دی اپنی پیدا کردا اے کیوں جے رب دی کوئی ذات نہیں، ایسے وجھوں اوہدی مخلوق دی وی کوئی ذات نہیں ہونی چاہیدی۔ فرماندے نیں:

جات جنم نہہ پوچھی اے سچ گھر مہ بتاء

ساجات ساپت ہے جیہے کرم کماء (9)

خدا دی کوئی ذات نہیں۔ اپنے آپ نوں عظیم کہن نال کوئی خدا دی نظروچ عظیم نہیں ہوندا۔ اوہدی عدالت وچ ذات تے پیدائش خاطر وچ نہیں آسکدے سگوں ذات نوں بلندی تے عظمت انسانی عملاں پاروں لہدی اے۔ ذات وچ کیہ رکھیا اے۔ سچ دی پرکھ ہونی چاہیدی اے۔ جیہڑا (ذات پات والا) موہرا کھاوے گا، اوہوای مرے گا۔ اندر دی تلاش کروتے ذات پات دی گل نہ کرو، کیوں جے موت توں بعد ذات دا کوئی سوال نہیں پچھیا جاوے گا۔ سب انسان اکو جیہے نیں۔ سب انساناں دی اصل اکوای اے:

سبھ کو اوجا آکھی اے نچ ن دیسے کوء

اکنے بھانڈے ساجی اے اک چانن تہ لوء

کرم ملے سچ پائی اے دھر بخش ن میٹے کوء (10)

رب دے نیڑے ذات پات یاں ورن آشرم دی کوئی حیثیت نہیں۔ ذات پات دا سوال بے مقصد اے۔ ذات پات دی وڈیائی بے معنی اے۔ جدوں ساری مخلوق دا سہارا رب دی ذات اے، فیر جے کوئی آپ نوں معزز خیال کردا اے تے اوہنوں ایہ یاد رکھنا چاہیدا اے کہ رب دے نیڑے اوہدی کیہ حیثیت اے۔ باباجی فرماؤندے نیں:

پھلڑ جاتی پھلڑ ناؤ

سمھنا جیا اکا چھاؤ

آپہہ جیکو بھلا کھائے

نانک تا پر جاپے جاپت لیکھے پائے (11)

رب دے نیڑے ذات پات کجھ نہیں سگوں انسان دے عمل ویکھے جان گے ایس پاروں انسان نوں ایہ فضول
گلاں نہیں کرنیاں چاہیدیاں۔ جے کر انسان پھیر دی باز نہیں آؤندا تے پھیرا دہی رب دے سامنے رسوائی ہووے گی۔
کوئی اپنی ذات دا گھمنڈ نہ کرے۔ جیہڑا خدا دی پچھان کر لوے، اوہو معزز اے۔ بے وقوف توں گھمنڈ نہ کر دا اے۔ ایس
گھمنڈ دے نتیجے وچ خرابی ہوندی اے۔ سب لوکائی دا مالک تے خالق رب دی ذات اے۔ ساری دنیا دی تخلیق اکو مٹی
نال ہوئی اے تے خالق نے مختلف شکلاں دتیاں نیں۔ ہر جسم وچ پنچ تت نیں۔ کون کہہ سکدا اے کہ کسے وچ کیہڑا تت
گھٹ تے کیہڑا ودھا اے۔ سارے انسان برابر نیں۔ آدگر تھ وچ بھگت کبیر ہوراں دی ذات پات دی نفی کیتی اے:

نچا اندر نچ جات نچی ہو ات نچ
نانک تن کے سنگ ساتھ وڈیا سو کیا ریس
جتھے نچ سمائی ان تھتھے ندر تیری بکھسیس (12)

بابا جی گورو نانک کوئی سیاسی لیڈر نہیں سن، اوہ صرف لوکائی دیاں دُکھاں درداں نوں ویکھ کے ہر کھ وکھالا
کردے رہن والے حساس انسان سن۔ اوہ اپنے ویلے دیاں حکومتاں تے اوہناں دے کارندیاں دی نااہلی توں گھائل سن۔
جیہڑا سہن کرنا اوہناں لئی ممکن نہیں سی۔ لوکائی دے خون پسینے دی کمائی توں حکمران طبقے، اشرافیہ تے نفع خور اپنیاں تجوریاں
بھرن تے لوکائی اوہناں دا مونہہ نموجھانے ہو کے ویکھدی رہوے۔ حکمراناں تے اوہناں دے اہلکاراں دے متعلق
گورو نانک جی ہوراں دا سیاسی شعور کجھ انج اے:

راجے سہیہ مقدم گئے
جائے جگان بیٹھے سئے
چاکر نہدا پائن گھاؤ
رت پت گستی ہو چٹ جاؤ
جتھے جیا ہوسی سار
نکلیں وڈھیں لا اتار (13)

ہرن، شاہین تے مقامی افسراں دی تربیت کیتی جاندی اے۔ اصل وچ ایہ جہناں دے خادم ہوندے نیں، اوہناں

نوں ای محکوم بنا لیندے نیں۔ بابا جی کہندے نیں کوئی گل نہیں اُستھ نہ سہی، موت توں بعد نکھڑ جائے گا، جدوں اگلے جہان ایہناں دی کوئی وقعت نہیں رہوے گی۔ او تھے اصل عالم تے دانشور اوہ اے۔ خدادے ناں دی کمائی کیتی ہووے۔ درخت دیاں جڑھاں جنیاں ڈونگھیاں ہوندیاں نیں اوئی بُہتی چھاں ہوندی اے۔ جدوں رب دے حضور حاضری ہووے گی، عملاں دی چُن چھان ہووے گی۔ بابا جی گوردنا تک ہوراں دارشتہ کیوں بے عوام نال سی، ایس لئی اوہناں ہمیشہ عوام دی بھلیائی لئی سوچیا۔ اوہناں لوکاں دے عمل تے ارادے نال جامد سماجی رسماں تے قدریں توں جان چھڈانا چاہی۔ کیوں بے اوہ سبھناں نوں اکو انسانی معاشرے دے جی متھدے سن، ایس لئی اوہناں انسانی بھائی چارے تے سماجی برابری دے اصولاں نوں معاشرے دی غینہ بناو دی کوشش کیتی پر معاشرے دا چلن ای ہور سی، اوہناں کھلے عام اجیہے معاشرے نوں ونگاریا:

کل ہوئی گئے مہی کھاج ہوآ مُردار
 کوڑ بول بول بھونلنا چوکا دھرم بی چار
 جن جیو یا پت نہی منیا مند سوء
 لکھیا ہووے ناک کرتا کرے سو ہووے (14)

زنائیاں نا سمجھ نیں تے مرد اوہناں دے شکاری بنے ہوئے نیں۔ نیک چال چلن، آپے تے قابو رکھنا تے پاکیزگی ورگے گن مک گئے نیں۔ جیہڑیاں شیواں کھان والیاں نہیں اوہ کھادیاں جا رہیاں نیں۔ دھرم اپنے گھروچ جا لگیا اے۔ عزت آدروی اوہدے نال ٹر گئی اے۔ ایس صورتحال اک رب دی سچی ذات ای اے جنھوں سہارا سمجھنا کافی اے۔ بابا جی دی تنقید دی زدوچ پھینا کر کے حکمران طبقہ آیا اے۔ انصاف کرن والیاں دی بے انصافی اوہناں نوں اک اکھ نیں چنگی لگدی۔ قاضی داکم انصاف کرنا ہندا اے، اوہ تسبیح پھیردا اے تے خداداناں لیندا اے پر رشوت لے کے سچائی دا خون کر دیندا اے۔ کوئی گل پچھو تے کتاب کھول کے تسلی کروادیندا اے:

قادی کوڑ بول مل کھائے
 برہمن ناوے جیا گھائے
 جوگی جگت نہ جانے اندھ
 تینے اجاڑے کا بندھ (15)

باباجی گورو نانک ہوراں حق تے سچ دی تلاش وچ گوتم بدھ وانگ ہندوستان بھر دا سگوں ہندوستانوں باہر دا سفر وی کیتا۔ تبلیغی دوریاں دوران گورو نانک ہوراں لوکاں دے مذہبی عقیدیاں دا ڈونگھیا ئی نال مطالعہ کیتا۔ آخر کار اوہ ایس نتیجے تے اپڑے پئی عوام محبت تے بھگتی نوں چھڈ کے ظاہری رسماں رواجاں نوں ای عبادت دا درجہ دئی بیٹھے نیں جیہڑی خدا تک اپڑن دی راہ نہیں۔

جے کوئی چور کسے دادھن مال لٹ کے اپنے بزرگاں دی نذر کر دیوے، اچھا دھن مال اگے چل کے اپنی پچھان آپوں کروائے گا۔ انج بزرگاں نوں چور سمجھیا جاوے گا۔ دلال (برہمن چھنے ایہ رسم ادا کیتی اے) دے ہتھ کٹے جان گے۔ اگلے جہان سخاوت دا چنگا بدلہ لیجے گا جیہڑی محنت نال کمائی ہووے گی۔ خدا تک بچن دی راہ حرام دی کمائی نال سخاوت کرنا نہیں سگوں اوہا معیار پٹھلیاں برائیاں توں بچنا اے۔ برائیاں ہر ویلے انسان دے اندر رہندیاں نیں لہذا اندر دی صفائی ضروری اے پر اوس زمانے وچ مسلماناں، ہندوواں تے دوجے مذہباں دے من والیاں دی ایہ حالت سی:

ہندو کے گھر ہندو آوے	سُوت جنم پڑ گل پاو
سُوت پاءِ کرے بُریائی	ناتا دھوتا تھاءِ ن پاءِ
مسلمان کرے وڈیائی	ون گر پیرے کو تھاءِ ن پاءِ
راہ دساءِ اوتھے کو جاءِ	کرنی باجھہ بہست ن پاءِ
جوگی کے گھر جلگت وسائی	تت کارن کن مُندرا پائی
مُندرا پاءِ پھرے سنسار	جتھے کتھے سرجن ہار
جیتے جیا تیتے واناؤ	چیری آئی ڈھل ن کاؤ
ایتھے جائے سن جاءِ سمجھائے	ہور پھلڑ ہندو مسلمانے (16)

باباجی گورو نانک ہوراں موجب رنگ برنگے کپڑے پاؤن نال بندہ خدا تک نہیں اپڑ سکدا سگوں سچے دلوں خدا نوں یاد کرنا تے انسانیت لئی محبت، شفقت تے رحم نالے کرم انسان نوں ابدی حقیقت توں جانو کروا سکدا اے۔ اوہ جاندا ہے سن پئی انسان سماں یاں معاشرے توں وکھرا ہو کے نہیں رہ سکدا۔ دھرم جوگی دے ٹاکیاں لگے کپڑے پاؤن نال نہیں بندا نہ ای ہتھ وچ سوٹا پھرن نال نہ جسم تے سواہ ملن نال، نہ لمے وال کٹوان نال بن دا اے۔ دھرم خالی خولی لفظی دانائیں نہیں۔

اصل دھرم ساریاں نوں اکوجیہا سمجھنا اے۔ قبرستاناں وچ پیٹھن نال جوگ نہیں ملدا تے نہ ای ملک ملک پھر نال تے تیر تھ نہاؤن نال جوگ دی راہ لہدی اے۔ دنیا وچ مایا توں بے نیاز رہ کے جوگ دی راہ لہی جاسکدی اے۔ سنگت کیوں جے انسان وچ خدمت تے ایثار دا جذبہ پیدا کر دی اے لہذا گورونانک ہوراں سنگت یعنی اجتماع، اکٹھ تے زور پایا اے۔ اوہ ست سنگت نوں اجیہا سماج آکھدے سن جتھے صرف ذات باری دی حمد و ثنا ہوندی اے۔ سنگت اوہناں دی تبلیغ لئی سماجی اصلاح دا مڈھلا ہتھیارا اے، ایس لئی ایہدے وچ عام لنگر دا انتظام وی کیتا گیا۔ ذات پات، رنگ نسل، مذہب دی کوئی قید نہیں سی۔ لنگر وچ سب نوں مذہب تے فرقے وچ فرق کیتیوں بغیر اکٹھے بھوجن کرایا جانداسی۔ انج بھکھیاں نوں کھانا کھانا سکھاں دادھرم بن گیا۔ ایسراں سکھ دھرم وچ خیرات تے سماجی اشتراک نوں اہمیت دتی گئی۔ بابا جی گورونانک نے ہندوستان وچ روحانی تے اخلاقی بیداری پیدا کیتی۔ اوہناں مذہب وچ فرقے بناؤن تے شدید نکتہ چینی کیتی تے اپنے آپ نوں کسے فرقے نال نہ جوڑیا:

“He pointed to men the straight way that there was but one God the primal and omnipresent. He represented the three legs which religion had lost and reduced to one the four castes of Hindus. He placed the king and the beggar on the spiritual equality, and taught them to respect each other. He preached to all a religion of the heart as distinguished from a religion of external forms and unavailing ceremonies”. (17)

عیش عشرت دی حیاتی گزارن والے آج کتھے ٹر گئے نیں؟ اوہ لمیاں چوڑیاں ہاتھیاں تے گھوڑیاں دیاں پالاں آرام دہ بسترے آج کتھے نیں؟ سانوں تے ایہو سمجھ آئی اے کہ اتھے بہتیاں نے تاج تے تخت دے نشے وچ ذلت بھوگی اے۔ اے انسان توں پھیر دی کیوں نہیں سمجھدا۔ باباجی نے آکھیا حکمراناں نوں تے جنگ توں بعد دی کجھ نہیں ہوندا۔ گل بھکھے ننگے تے لے ماڑے لوکاں دی اے جہناں دے سراں توں چھت دی کھس جاندی تے زنانیاں رنڈیاں ہو جاندیاں

کچھ خاوندان دی اڈیک وچ بڈھیاں ہو جان دیاں نیں۔ بیرونی حملہ آوراں دے خلاف باباجی دے لاشعور وچ ملکی تباہی رچ ورس گئی سی حالانکہ اوہناں اکثر موقعیاں تے دھاڑ ویاں دی نن دیا کھلم کھلا کیتی اے پر کتے کتے اوہناں لگیا چھپیا ڈھنگ وی اختیار کیتا اے۔ آکھ دے نیں:

ڈھاہ مرولی لوٹیا دُہرا سادھن پکڑی ایک جنا
 جم ڈنڈا گل سنگل پڑیا بھاگ گئے سے پنچ جنا
 کامن لوڑے سوٹا رپا، متر لوڑیں سوکھا دھاتا
 نانک پاک کرے تن کارن جاسی جم پر بادھاتا (18)

انسان دے پنچ دشمن لالچ، غصہ، ہوس، وابستگی تے خودی نے اوہنوں گھیریا ہو یا اے۔ اوہ پنچ نیں تے انسان اکلا۔ دھاڑ ویاں دی نن دیا کرن دی اک وجہ مقامی حکمراناں دا نااہل ہونا وی سی۔ باباجی سمجھدے سن کہ جے کر مقامی حکمران کچھ کرن جوگے تے دیا نندار ہوندے تے باہر لیاں نوں حملہ کرن دی ہمت نہ ہوندی۔ اوہناں مقامی حکمراناں نوں اٹھا آکھیا اے:

اندھا آگو جے تھیے کیو پا دھر جانے
 آپ مسے مت ہو چھیے کیو راہ پچھانے (19)

اٹھاتے ہنیرا ای کھلارے گا۔ گورونانک ہوراں نے جتھے سیاسی تے سماجی نظام اُپر تنقید کیتی، او تھے ہی اوہناں دی نظر عورت تے وی پئی جیہڑی رساں رواجاں دی چکی وچ پس دی پئی سی۔ باباجی دے زمانے وچ زنانیاں دی حالت بڑی ماڑی سی۔ اوہناں زنانی نوں اوہدا جائز مقام دواون لئی بھرویں کوشش کیتی۔ اوہناں لوکاں نوں زنانی دے مقام دا احساس دوایتے اوہدے نال نہ صرف ہمدردی نال پیش آن دی تلقین کیتی سگوں اوہدے سماجی رتبے دی اُچیائی لئی جدوجہد وی کیتی۔ فرماندے نیں:

بھنڈہ ہی بھنڈ اوتجے بھنڈے باجھ ن کوہ
 نانک بھنڈے باہرا اکیو سچا سوء
 جت مکھ سدا صلاحی اے بھاگا رتی چار
 نانک تے مکھ اوجلے جت سچے دربار (20)

بابا گورونانک جی دے کلام دے مختصر ویروے توں بعد دسدا اے کہ اوہناں دا پیغام انسان دوستی دا پیغام سی۔ اوہناں اپنیاں وچاراں وچ ہر مذہب، نسل تے فرقے نوں مخاطب کیتا۔ اوہناں خاص طور تے کسے مذہب نوں بھیڑا نہیں آکھیا پر ایہدا مطلب ایہ وی نہیں سی کہ اوہ ہندو دھرم تے اسلام وچکار کوئی فرقہ دارانہ ہم آہنگی پیدا کرنا چاہندے سن سکوں اوہ اک نویں مذہب دی بھال وچ سن جھدے وچ ساریاں مذہباں دیاں چنگیاں گلاں نوں کٹھا کر لیا جائے کیوں جے اوہ سمجھدے سن کہ اوس ویلے دے مذہباں دا ظاہری لبادہ انساناں وچکار ونڈیاں پاؤندا پیاسی تے لوکائی نوں نویں مذہب دی لوڑ سی۔ گورونانک ہوراں ویلے دی ایس لوڑ نوں پورا کیتا تے مذہب دیاں ظاہری رسماں ریتاں دی مندی اکیٹی تے لوکائی نوں اک دوجے نال پیار کرنا سکھایا۔ انج اوہناں آپ نوں انسان دوستاں وچ شمار کرا لیا۔

حوالے

- 1- سیوارام سنگھ تھاپڑ، گورونانک: زندگی اور تعلیمات، مترجم یاسر جواد، نگارشات، لاہور، 2004ء، ص 14
- 2- شفیقہ رسول رفیقی، اقبال اور ہیومنزم، الرفیق پبلشنگ ہاؤس، سری نگر، ص 142
- 3- اوہی، ص 142
- 4- کلام نانک، ڈاکٹر جیت سنگھ سیٹل (سودھن ہار)، اپنا، امریکہ، 2001ء، ص 987
- 5- اوہی، ص 429
- 6- Muhammad Latif, Syad, History of the Punjab, Calcutta Central Press Co. Ltd., Calcutta, 1891, P.246
- 7- ہرنس سنگھ، گورونانک: سوانح عمری، نگارشات، لاہور، 2002ء، ص 66
- 8- گورونانک: زندگی اور تعلیمات، ص 80
- 9- اوہی، ص 969
- 10- اوہی، ص 171
- 11- اوہی، ص 189

- 12 کلام نانک، ص 111
- 13 ادبی، ص 947
- 14 ادبی، ص 901
- 15 بھائی جودھ سنگھ، کلام گورو نانک، بک ہوم، لاہور، ص 190
- 16 ادبی، ص 701
- 17- Max A. Macauliffe, The Life and teachings of Guru Nanak,
Abhishak Publications, Chandigarh, 1980, P.27
- 18 ادبی، ص 243
- 19 ادبی، ص 173
- 20 ادبی، ص 435